

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

28.

BENK

Ahogy lépelek belőle Namény felé, utánam köszön: — Nem tartjuk magunkat a világ közepének, mint egynémelyik falu, de azért csupán fészekrakó fecskéknek se nézzen már bennünket! Ugyan annak se lehet valami nagy szégyen a sorsa, hogy sárból rakják a fészkeket. Pedig az a maga meleg madári nyálát is hozzákeveri, meg a tudását, és úgy fecske a fecske! Ahogy a benkiek a lábukon keményen álló emberek, nem valami víz mellé csapott keletlen kovász a közösségük! Járt fölöttünk 20—50 év is olyan téliesen, a legforróbb nyárban is befagyott a Tisza, nem adta ki a megélést. Ezért aztán a kétszáz lélek fölé ritkán emelkedő lakosságzamból mindig jutott ember Dózsa lobogója, Rákóczi zászlója alá.

A XIX. század elején föllángolt paraszt földosztó mozgalmak idején szocialista egylet működött Benken, mint más erre való falvak némelyikében. Az 1897-es török-szentmiklósi szocialista gyűlésre Tamás András napszámot küldtük, aki csak azért nem ért oda, mert Sátoraljaújhelyen letartóztatták.

Máskor szelíden, kérvényekkel, beadványokkal hittük könnyebbíteni sorsunkat:

Kérvény

Nagy alázatossággal esedezünk mi Szabolcs megyei benki lakosok. Van szerencsénk tisztelettel benyújtani kérvénypanaszainkat, melyet soraink reményteljesen fognak előmondani.

1. Kérjük a felesleges adó eltörlését.
2. A gyümölcsös kertekért nagymértékben felemelt adó eltörlését.
3. Jegyző államosítását, vagy több községek egybecsoportosítását.
4. Községünk nevén álló földbirtokok kiderítését, és a tagosításkor a földmennyiség csonkultatását.
5. Szilvapálinka szabad főzését.
6. Papok államosítása, vagy a tagjaiból való megélhetését.
7. Tanító államosítását.
8. Nagylónyára egy közlekedési út létesítését.
9. A felesföldrőkért az uzsora eltörlését, és az idegen faluból való földmunkások kitiltását.
10. A földművelő munkás napi díjának felemelését.
11. A kommenció cselédek egyszobában való elhelyezését és ugyanazoktól a szolgálmányok eltörlését, és ugyanazok családok bérjavítását.
12. Mivel gyümölcskertünkben, a gyümölcsfáinkban a vadak sok kárt okoznak, kérjük annak szabad lövését.
13. Kérjük a határunkon levő vizekben szabad halászást.
14. Az építések engedély nélkül való építését.
15. A vasárnap és ünnepnap munka beszüntetését.

Annyit ért az, mint halottnak a csók. Egy morzsányi kenyér nem sült belőle, egy kapavágásnyi munka nem jutott. Keserűen énekelték:

*Verd meg isten a nagyságos urakat!
Ütik, verik a szegény parasztokat!
Nem lehet már az országban megélni,
Ki kell Amerikába vándorolni!*

Nemcsak énekelték. Ebből a pirinyócska faluból 34 munkabíró ember indult neki a nagy víznek. Vagyonosodtak-e, visszaértek-e, nyolcvan esztendő távolában már nem emlékezik senki.

MEZŐLADÁNY

Örmező és Órladány községek testvériesülésének eredménye, ami a század elején véres verekedések kíséretében ment végbe. A falu a hátát a Tiszának vetve őrizte Kisvárdra békességét a gyepűrendszerben, amiből az is kiderül, hogy régi emberlakta terület. Amíg Benkről Ladánynak tartok, földidézem rávonatkozó ismereteimet. Készületlenül nem léphetem át a falu küszöbét. Emelhetném előttük a kalapomat, de nagy tiszteletlenség lenne tudatlanul rájuk köszönni.

A dolgozók gimnáziumában kedvelt tanárom Czögler Kálmán arra szorított, hogy az ő óráira pedig készületlenül be ne ülünk! Talán a még nála is szigorúbb Timár Lajos pedig egyenesen ajtót mutatott, ha valaki a napi porció ismerete nélkül mert eléje állni.

— Nem muszáj maguknak idejárni! — aranyoskodott velünk, amikor a rovarászati ízeltlábúinak felsorolásánál tartottunk.

Mondogattuk, hogy felnőttek vagyunk, mi szükségünk nekünk arra az ismeretre, hogy némelyik bogárka stigmákkal és tracheákkal lélegzik, s milyen szőrös a lába szára!

Nem sértődött meg, csak kikérte magának, szerelmes tárgyának.

— Ennél fontosabb ismeretanyag nincs több az életben! Maguk ennek a rendszernek a birtokában mindent rendszerezhetnek! Olyan szigorú törvények szerint építették föl természettudásaink, hogy se hozzátenni, se elvenni nem lehet belőle! Bogárkák. Az élet csupa bogárkák ismeretéből áll! De ha maguknak nem ez kell, hanem az érettségi, ott az ajtó, amin bejöttek, kifelé is vezet! Itt, ha nem tanulnak, csak fölöslegesen pazarolják az idejüket! Üres fejjel, szívvel távoznak! Menjenek a kocsmába, az való a fölnőtteknek!

Hallgattunk, az ízeltlábú légy zúgása is mennydörgésnek hatott.

Másnap húsz felnőtt vallotta:

— Készültem, tanár úr!

Készültem, Mezőladány!

A mai Magyarországon legalább 25 településünk nevében benne a mező. Ami a síkságot jelentheti. Nincs is értelmezésével semmi gond. Hanem a „lad” szótagocska szerepe homályos. Pedig ez a „lad” is benne egy sereg helyneveinkben. Kézenfekvőnek tűnne a ladik szavunkkal rokonoztatni, netalán a ladával. Ennél messzibbre kell menni, vállalva a nyelvészek megbökődését érte. Amire már volt példa.

Egyetemista koromban, ahogy kutakodó gondolkodásra kapattak jó tanáraink, hát a szimatkutya buzgalmaival kóstolgom Pest, Pécs, pecsét, pecsenye, pék szavaink ízértelmét, s az újdondások örömevel fedezem föl, hogy ezek mind a tűzzel, kohóval, sütéssel, kemencével kapcsolatosak. Hohó, mondom, akkor a pöcs, pics... is ettől a melegtől nyeri írásban eltakargatott nevét. Az egyetem lapjában játékosan firkantottam nagy találmányomról valami tárcafélet. Alig egy jó hónap telik el, kapok Torontóból egy megrugdáló levelet, neves, külföldre szakadt nyelvészünktől, hogy de nagyon is szégyelljem magam, amiért ilyen szlavofil tálalásban árurom el legdrágább örökségünket, a drága magyar nyelvet!

De hát tudós úr, a magyar történelmet úgy kellene kifordítani, ahogy paraszt a liszteszsákot, ahhoz, hogy a szomszédokkal való együttélésünknek a nyelvünkben levő nyomait is kiszórjuk!

Honnét jön a lad?

Veszem a napjainkban is legismertebb nevet, amelyben rejtőzik. Vladimír. Ami annyit jelent: világbíró. Nálunk csak a népmesék őriztek meg ilyen jelentéstartalmú szavakat. Vagy ez a vezetéknev: Borbíró. Játékosságból hetvenkedtünk ilyennel:

— A főntebbi években voltam én járásbíró is!

Azaz, hogy még akkoriban jól bírtuk a járást, kelést, menést. A Vladimírban megbúvó bírni, bíró szó a vlad-ból következik. De a magyar nem szereti, ha két kemény hang összetalálkozik, s mindjárt annak feloldásán kezd működni. A számtalan példák közül a skola, iskola szavunkkal hozakodom elő. Tehát a vlad helyett marad simán a lad. A lad sok helynevünkbe szövődve ma is él. Ladánybene, Sajólád, Szendrőlád, Jászládány stb. Ami annyit jelenthetett a megalkotás évtizedeiben, századaiban, még a bolgár fejedelemség idejéből, hogy a terület a Szendrők birtoka, a Sajó része, birodalma, a jászok birtokában levő, a jászok bírják. Most aztán rúgjanak rajtam a nyelvészek!

Mezőladányról alig maradt írásos emlék. Hogy merek én szólovakon bevágtatni a faluba?

De hiszen máig cukorral eszik a véreshurkát! A honfoglalás előtti bolgár időszak óta hetvenhétszer elvékonyodhatott a lakosság. A földbirtokosok messzi földről is telepítettek bele kasza-, kapaforgató embereket.

A történelem viharai is szorítottak bele embereket. Szóbeli közlésből tudom, hogy fölvidéki telepések, nagyon szorgalmas emberek is éltek itt, kiknek utolsó öregjére, bizonyos Kozár Miklósról emlékezve mondták, hogy az ugyan itt született, de alig tudott magyarul.

A rövid utcájú falu száz éveken át alig hurcolt 60 házat. De a nagy nemesi porták belsejében öt-tíz család is meghúzódott. Az évszázadokon át használt temetőjüknek annyi lakója van, hogy öt mai községet kitenne. Nemesek, jobbágyok együtt. Egy kenyéren, vöröshagymán éltek. A Tiszának valamikor több volt a hala, mint a vize s tölgyerdő zúgott körülöttük. A folyószabályozás után ázott bődönkútjaik tölgyfával voltak kibéelve.

Tárgyi emlékül egy-két jobbágyház maradt meg félig a földbe ásva. Alacsonyan levő ablakokkal, ahogy Tompa Mihály, ennek a vidéknek lakója, ismerője írja: azon a liba tekintett.

Aki a mai Mezőladányba bukkant, a történelem ütötte horpadásokat nem látja.

ÚJKENÉZ

Sorsa, mint a nyakláncra fűzött egykorú gyöngyöké, azonos a gyepűrendszerben elhelyezkedő településekkel. Oszloplábú házak, fonott, tapasztott falakkal. Amikor elette a vizár tavaszoként a sárból való szigetelést, egy áradásból újra fölmentek a töméseket. Ment az élet. Hal, tűzrevaló itt is a víz hozadéka. A gazda tartósan Kenéz. Ami magyarul, a bolgárság idejéből herceg vagy hasonló méltóságneveket takar, Knyáz, kenéz. Még a Kanizsa, Kinizsi szavunk is ebből csurog. Újkenéz pedig a régi vagy ó Kenéz falu öccse, megújult utóda. Az ó, korábban Cserepeskenéz néven volt ismeretes. Ma egy cserepesük nincs, de valamikor messzi földre hordták innét az edényeket. Jó lehetett a Tisza hordta agyag hozzá. Megteremtődtek a mesterek. Az egykori lakókról némi adókönyvek őriztek meg személyneveket, amelyek arról adnak hírt, hogy vagy három nációnépei húzódtak itt össze. Tordai, Petróczi, Csuka, Bodák, Csobolyo, Kondor, Danku, Illku, Ondor, Novák és így tovább, ahogy az élet mixeli az emberiséget.

Tölgyfából épült szép templomtornyán a szélkakas 1708-at csikorogja. Akkoriban 35 házból fizették az egyházi adót. Ma közel háromszáz lakóépületet számlálnak, aminek a fele piros cserepes.

TISZAADONY

Nevének eredetén vitatkozva egymás haját húzzák a szófejtők. Az egyik az ősmagyar „od”, azaz „ad”-ból eredezteti, a másik az oszmán-török ada szigetből. A harmadik még a besenyőkig is visszanyúl, mondván, akorból való személyneveinkre ragadt -any, -ony, onnét való. Mai ésszel nem tudunk vele mit kezdeni. Ajtony, Murony, Koppány, Tiszaadony túri a civódásokat. Nála valamivel nagyobb település Szeged, s mégis tudatlanok vagyunk a neve mibenléte felől. Az egyik felekezet azt mondja, Szeged annyi mint a halívás, halteremtés helye, ami a régi magyar nyelvben zegésnek mondódott. Hely, ahol zegtek, ívtak, laktak a halak. Lehet. Halas hely volt erősen. A másik, kézenfekvőbb magyarázat: a folyó is szeglik, kanyarodik nagyot. A harmadik szerint: a Maros itt zár szöget a Tiszával.

Szeged ettől még csak sokáig sonkán, kalácson tengődjön. Ám szép volna tudni a bizonyosat.

ARANYOSAPÁTI

Ragyog a szépségtől, olyan aranyos, bár vagy száz év óta nem mosnak a faluvégen aranyat. Mert a neve onnét ered. A valamikori apátság birtokán mosták a homokot, hogy aranyat nyerjenek belőle.

Annyi bizonyos, hogy amikor itt a pirinyó szemcséért kanállal meregették a Tiszát, az arany ezt megelőző évezredek során már a fémek királya. Nem csoda. Minden fémek előtt a legkiválóbb tulajdonságokkal dicsekedhet. Nem rozsdásodik, a savaknak is beletörik a foga. Pedig ötvözés nélkül puha, mint a köröm. Finomsága révén füstvekonnyra nyújtható, annyira, hogy egy tízfilléres nagyságú aranypénzből egész lovasszobrot meg tudnak aranyozni.

Egy rakásban csak a népmesék szerint tartózkodik tetemes mennyiségben. Valóságos előfordulása kristályalakokban, rögös, lemezes, szálás állapotban mutatkozik. Különböző sziklafajokba kövülve rejtőzik, néha rézzel, ezüsttel, vassal vegyest. Amennyire elterjedt ásvány az arany, olyan nehéz összekaparászni. Sok emberi vesződséggel jár, s ez is emeli jó tulajdonságain túl értékét.

Az óvilág hétféle fémét ismert. Az arany volt az első, a vas az utolsó. Talán mert utoljára tanult meg vele az emberiség bánni,

Amerika fölfedezésekor ámultak el, akik ott jártak, hogy a bennszülöttek köznap használati eszközeiket aranyból készítik. A kések, dárdák, nyílhegyek, evődények és a serbli mind csupa arany! Könnyű volt a megmunkálása.

De már azt megelőzően, a mi földrészünk is nyakig járt benne. Dárius perzsa király hegyeket hordatott belőle össze. A telhetetlen! Ninive, Babilon aranyából rakott épületekben gyönyörködhetett. Krózus a delphoi jósdát aranyból építette. A rabszolgák a nagy ragyogás mellett vöröshagymát ettek napon szárított málékennyérrel.

Az már nem is számított valami nagy fényűzésnek, hogy az indus király aranyból öntött ágyban aludt.

Kisebb névnap ajándékszamba ment, amikor Claudius a spanyoloktól 70 mázsás aranykoronát kapott. Könnyen tehetett kedvenc lova nyakába aranyláncot, hiszen még a rabszolgák is aranybilincsben várták sorsukat.

Ma azt mondanánk, hogy pazaroltak. Náluk is kezdett fogyni a matéria. Traianus császár már Dáciát is az aranylelőhelyeinek gazdagságáért vette birtokba. Annak érdekében építette ki az úthálózatát, bányarendszerét, vitte oda hites embe-reit, akik művelt kis kolóniákkal népesítették be a medencét egészen Kolozsvár környékéig.

Értő szakembereknek odacsábította az aranybányászatban régóta jártas dalmátokat, görögöket, szíreket. A latin népek inkább élvezték a hasznot s éltek vele. Ezért szerveztek. Tudtak hozzá. Hét prokúrátorságot hoztak létre. Katonai organizáció szerint ment a művelés közel kétezer éven keresztül. Kaparászásuk nyomait a verespataki hegyek tanúsítják, amelyek olyan lyukacsosak, akár a tengeri nyulak

telephelyei. Ezek az üregek hallgatják át azt a néhány évszázadot, amikből 1889-ig alig tudunk valamit a magyar aranyászatról. Hanem akkor, rendezve az ország csákiszalmáját, négy bányakapitányságra osztották a lelőhelyeket.

Ebből a kataszterből ismeretes, hogy az erdélyi részvénytársaságok öt év alatt 618 kilogramm aranyat adtak össze. Igaz, adóbevallás szerint ment a fölmérés. Mennyit tagadtak le, loptak el, mennyi csurgott, csepegett szét, ki a tudója annak? A nyomtató lónak akkor sem kötötték be a száját! És akkor is mondták: az aranyból is csöppen!

A négy bányakapitányság szerint létezett a besztercebányai, budapesti, oravicai, zalatnai. Az utóbbi tenyerében az erdélyi aknák tartózkodtak. Éppen 333 társaság művelte. Hazaiak, idegenek, kincstáriak és magánbányák vegyesen. Hozadékosok és ráfizetések. Ötszáz emberesk és harminc munkással működők tarkították a mezőnyt. A Mária Loretto Társaság Búcsúmban székelt. A Mária mennybenetele Társaság a Verke Roznán, a Szent György Társaság Verespatakon, az Anna la Csoke-nás Társulat Kornán.

Némelyiknek a hozadékát is tudjuk.

A járai Szent Anna Társaság 1899-ben 97 kiló aranyat adott. Három évvel korábban a Szolnok-Doboka termése 275 mázsa volt, Bajcsán és Füzesden 346 kiló nemesércet kotorásztak elő, hová tették, rejtették, ásták el? Most nagyon jól jönne, ha előkerülne!

A korabeli bányatörvények szerint négy koronáért a helyi hatóságoktól bárki aranybányászati engedélyt szerezhethet! A munkabérek is elviselhetőnek tűnnek, a megélési költségek szintén. Egy jó erős kővájó 60 krajcárt is megkereshetett naponta, amikor egy kiló kenyér 2 krajcár, egy font hús (56 deka) másfél krajcár.

Sok munkabefektetésre ment a költség. A bányaeércet a felszínen vashámorokban, vízajtotta külükben verték széjjel. Tűzzel, vízzel, higannyal, kénesóval csalogatták elő a nemesércet.

A kor minősítése szerint első osztályba került a színarany. A szemmel is látható kristályokban mutatkozó alakulat. Másodrendű volt a foncsorarany, amely lisztszerűen elszóródva vegyült az őt őrző kőzetek közé. Harmadrendű volt a maraarany, amely ezüsttel, rézzel, egyéb fémekkel vegyesen lakott a kőzetekben.

Ennek a kitermelése is nagy munkát, vegyszeres pepecselést, pirítást, szitálást igényelt!

A Tisza homokjából mosogatott arany a másodlagos termelési módok közé tartozott. Mit eldolgozott azon a folyó, amíg az aranytartalmú kőrögöket legörgette, összezúzta, lebegtette, szállította. Dolgozott annyit, mint az aranyosapátiak. Múltjukat füstvékony ismeretünk teszi aranyossá.

BUDAY GYÖRGY METSZETE